

Ny teknologi og samfunnsendring

Sluttrapport

Program
Kommunikasjon, IKT og medier – IKT

Om programmet

Kommunikasjon, IKT og medier – KIM

Norges forskningsråd etablerte i 2002 forskningsprogrammet Kommunikasjon, IKT og medier - KIM. Programmet videreførte forskning fra SKIKT-programmet (Samfunnsmessige og kulturelle forutsetninger for IKT), men tok også opp i seg medieforskning på konvergerende medier.

Hovedmålet for KIM var å videreutvikle kunnskapsgrunnlaget innenfor samfunnsvitenskapelig og humanistisk IKT- og medieforskning.

Programmet har hatt varighet 2003–2007.

Forskningen i KIM skulle også være tverrfaglig, holde et høyt internasjonalt nivå, og være handlingsorientert. Programmet hadde ambisjoner om å fremme komparativ forskning, inspirere til kritisk refleksjon, begrepsdannelse, teori- og metodeutvikling samt praksisorientering.

Innhold

Har direkte nytte av KIM-forskningen, side 3
Bredere politisk engasjement med internett, side 4
Politikken vil bli meir personfokusert, side 5
Det privatiserte overvåkingssamfunnet, side 6
Tillit blir viktigere i kunnskapsbedrifter, side 8
Vennskap blomstrer på internett, side 10
Mer bilbruk i familier som ringer mye, side 11
Internett setter journalistisk kvalitet på prøve, side 12
Telemedisin kan true legenes makt, side 14
IKT-bransjen er blitt mer familievennlig?, side 16
Fra begeistring og pessimisme til realisme, side 18
Prosjektoversikt, side 20
Programstyrets medlemmer, side 22

Har direkte nytte av KIM-forskningen

I arbeidet med å utforme lover og regler for telekommunikasjon har Samferdselsdepartementet hatt god bruk for kunnskap fra KIM-programmet. Det forteller seniorrådgiver Hans Einar Nerhus i Samferdselsdepartementet.

Av Synnøve Aspelund

– Vi har hatt direkte nytte av KIM-resultater i politikk og regelverktørforing, både nasjonalt og internasjonalt. Spesielt i en tidlig fase av politikktutviklingen er det svært viktig å få oppdatert kunnskap på ulike felt, sier Nerhus. Han nevner at flere «underveis-konferanser» har vært interessante og nyttige for departementet. – Forskerne liker kanskje ikke at vi titter dem i kortene underveis, men vi er jo på en annen arena enn forskerne og har hatt god, praktisk bruk for mye av informasjonen vi har fått, sier han.

Samferdselsdepartementet arbeider tett med OECD og EU i arbeidet med regulering av telekommunikasjoner. For å ha innflytelse på utformingen av EU-direktiver, som senere skal inn i norske lover, gjelder det å ha solide innspill tidlig.

– Norden er i tet på mange områder, og vi blir hørt, sier seniorrådgiveren.

– Vi har hatt direkte nytte av KIM-resultater i politikk og regelverktørforing, sier seniorrådgiver Hans Einar Nerhus i Samferdselsdepartementet. (Foto: Bjarne Røsjø)

Må vite om folks vaner

Internettbruk, spesielt blant barn og unge, er et av feltene som departementet har ønsket å vite mer om – og hvor KIM-programmet har bidratt på en god måte.

– Norge var tidlig ute med bredbånd og internett til brede lag av befolkningen, og vi har blant annet en utstrakt bruk av nettaviser og deltakende web. Selv om USA og mange andre store land har flere internettbrukere, har Norge en langt høyere andel av befolkningen som nettbrukere – og vi ligger langt framme på forskningen her. Utfordringer knyttet til internett, som personvernsspørsmål, kommer tidligere i Norge enn i andre land fordi vi har en stor andel brukere, sier Nerhus.

Et tema som ofte diskuteres i europeiske fora er hvordan EU kan ta igjen USAs og Asias forsprang når det gjelder bruk av internett som økonomisk drivkraft. – For å finne ut hva man skal satse på, gjelder det å vite noe om hva folk tenker. Et fortrinn Europa har, er en høy grad av forbrukertrygghet. Når det gjelder nettbank, vet vi for eksempel at folk stoler på at de får igjen penger hvis noe skjærer seg. I andre land er folk mer skeptiske til nettbanktjenester. Det samme gjelder ikke minst om hvor villige folk er til å oppgi informasjon til offentlige myndigheter.

Satser videre

Samferdselsdepartementet har en egen forskningsbevilgning for teleforskning og har støttet ulike programmer de siste årene.

– Vi har satset på KIM fordi vi hadde behov for forskning som så på bruken av nye medier, spesielt internett og konvergens, altså hvordan ulike medier smelter sammen. Kunnskap om hvordan nettet utvikler seg og brukes er viktig i forhold til at departementet har som jobb å sørge for en godt fungerende elektronisk kommunikasjon, sier Nerhus.

Soria Moria-erklæringen har en parole om «bredbånd til alle». – Nå har så godt som alle tilgang til bredbånd i en eller annen form, og trafikken i nettet øker dramatisk. Det krever mye kapasitet, og teleoperatørene må bygge ut nettet ytterligere. Dette endrer seg fryktelig fort og vi må finne robuste løsninger. Derfor trengs det mer forskning framover, sier han.

Som en videreføring av KIM-støtten vil Samferdselsdepartement støtte det omfattende VERDIKT-programmet (Kjernekompetanse og verdiskaping i IKT) med rundt 75 millioner kroner.

– Vi ønsker at KIM-problemstillingene tas videre, og ønsker fortsatt fokus på elektronisk kommunikasjon. Det er jo en evig konflikt mellom den teknisk-naturvitenskapelige og den mer anvendbare forskningen, og vi er nok litt engstelige for at Verdikt drar i en litt annen retning enn KIM. Men vi trenger begge deler. Mange gode løsninger tas aldri i bruk fordi det mangler en kobling mellom teknologien og den mer samfunnsmessige bruken av den, sier Nerhus.

Bredere politisk engasjement med internett

Selv om internett i seg selv ikke skaper demokrati, så senker det terskelen for politisk arbeid. Men det forutsetter rausket i forhold til prøving og feiling: Folk må få lære demokratisk deltakelse underveis.

Av Synnøve Aspelund

Utbredelsen av internett gjør det lettere å inkludere mennesker som ellers ikke ville ha deltatt politisk. (Foto: Roger Hardy, Samfoto)

– Utbredelsen av internett gjør det lettere å inkludere mennesker som ellers ikke ville ha deltatt politisk. Internett er et to-veis medium og kan dermed åpne for genuin dialog – det er lett å svare på noe man leser på nettet, i motsetning til det man tar inn gjennom andre mediekkanaler som tv og radio, sier Svein Østerud, professor emeritus ved Universitetet i Oslo. Han har ledet KIM-prosjektet «Literacy og konvergerende medier», som blant annet har sett på hvorvidt sosiale bevegelser som Attac Norge, Oslo Byforum og Indymedia kan være med å utvide det sivile samfunnet ved å inkludere nye grupper. Forskningen viser at det er mulig. Men forutsetningen for å få til en reell deltakelse av nye folk er at man åpner for andre typer diskurser enn de tradisjonelle – og man må akseptere at de nye «medlemmene» ikke trenger å være så skolerte for å være med:

– Demokratisk deltakelse er en læringsprosess. Folk må få lov til å bruke sitt eget språk, prøve og feile. Dessuten må det åpnes for mer emosjonelle, engasjerte innlegg knyttet til folks hverdagslige interesser. Politikken må utvides og inkludere følelser og lidenskap, sier Østerud.

Han peker på at mye av politikken i dag er for snever til å interessere folk. Den saklige og rasjonelle diskursen à la Jürgen Habermas, som har vært retningsgivende for politisk samtale, stenger mange ute. Politikken foregår dessuten på hovedstadens premisser og er for sterkt preget av strategiske spill.

Sivilt samfunn må vokse

Makt- og demokratiutredningen (1998–2003) var inspirasjonskilden da Svein Østerud og de andre forskerne satte i gang KIM-prosjektet. Her slås det fast at demokratiet er i forfall, valgdel-

takelsen er synkende og oppslutningen om de politiske partiene er liten. Sfæren mellom stat og innbyggerne – nemlig det sivile samfunnet – skrumper inn. Dermed øker avstanden mellom «eliten og folk flest». Skal demokratiet fornyes, må det sivile samfunnet vokse.

– Da internett ble tilgjengelig for folk flest på 90-tallet, hersket det en del utopier om hva det kunne brukes til. Gamle filosofiske og sosiologiske teorier om samfunn med svært tette bånd og felles verdier fikk sin fornyelse. Men visjonene har ikke slått til - internett har ikke skapt denne type tette samfunn. Derimot har enkelte sosiale bevegelser, som for eksempel Attac, forsøkt å vekke til live et bredere politisk engasjement. Her er internett en viktig ressurs, forteller Østerud.

Oslo Byforum inkluderer

I Norge er Oslo Byforum et godt eksempel på åpenhet overfor borgere som ikke har deltatt politisk tidligere, ifølge Østerud. På diskusjonsforumet deres på nettet går samtalen høyt og lavt.

– En person ga uttrykk for at hun ikke klarte å argumentere på de andres nivå. Det ble en diskusjon rundt dette, og det var interessant å se hvordan denne personen ble akseptert. At det finnes en moderator, er svært viktig i slike situasjoner, sier professoren.

Svein Østerud, professor emeritus ved Universitetet i Oslo. (Foto: UiO)

Politikken vil bli meir personfokusert

Demokratiet er allereie blitt endra på grunn av internett, men vi har slett ikkje sett slutten på historia. – I framtida kan vi mellom anna vente oss eit skarpere personfokus i politikken. Til no har vi berre sett byrjinga på den utviklinga, seier professor Harald Baldersheim.

Av Bjarne Røsjø

– I dag kan vi sjekke kva internett har ført til, og forventningane var nok svært overdrivne. Det generelle samfunnsengasjementet blant dei breie massane ser ikkje ut til å ha blitt større. Men vi ser mellom anna at det er blitt enklare å vere politisk aktivist, fortel Harald Baldersheim.

Han er professor ved Institutt for statsvitenskap ved Universitetet i Oslo og har leidd forskingsprosjektet *Makten på nettet, makten i nettet*. Formålet var å analysere kva IKT har å seie for makt og demokrati i samfunnet, og det har Baldersheim og andre forskarar gjort i fire delprosjekt.

– Internett og ny teknologi vil også i framtida medverke til å skape endringar i funksjonane til demokratiet. Eg reknar mellom anna med at vi kan vente oss meir personfokus i politikken i framtida. Dette har vi berre sett emning til så langt, og dei norske valkampane og politikken generelt er framleis svært så partidrivne. I framtida kjem den tradisjonelle valkampen til å bli supplert med eit sterkare personfokus, spår Baldersheim.

Bloggen og blondina

Det er slett ikkje berre media som vil bli meir personfokusert – også politikarane medverkar til dette. SV-leiaren Kristin Halvorsen blei ei føregangskvinne på området da ho etablerte sin eigen blogg i framkant av valet i 2005. Forskar Anne Krogstad ved Institutt for samfunnsforskning har analysert fenomenet i artikkelen «En bok, en blogg og en blondine», som mellom anna skildrar korleis eksperimentet ikkje blei ein avgjord suksess.

Det heile starta greitt, men etter kvart blei det for arbeidskrevjande for parti-

Internett gjer at politikken blir meir personfokusert. Den blir også meir profesjonalsert, seier professor Harald Baldersheim. (Foto: Ola Sæther, UiO)

leiaren å svare på alle innspela. Det var svært få innsendarar som var nøgde med å få svar frå andre enn Kristin sjølv, og til slutt blei bloggen lagd ned. – Det viste seg også at det etter kvart blei vanskeleg å styre dialogane på bloggen i ei positiv retning. I staden for å bli ein god og kreativ kommunikasjon med mange kvinner og menn, blei bloggen i slutfasen dominert av kritiske og til dels sure menn. Likevel kan nettet i stadig større grad kunne ta over som ein viktig arena for politisk kommunikasjon, skriv Krogstad.

Meir broilerpolitikk

– Ein annan tendens er truleg at politikken vil bli meir profesjonalsert. Politikken skjer etter kvart i svært mange kanalar, og det er veldig krevjande å skulle vere til stades heile tida og samtidig meiste alle desse kanalane. Det peiker i retning av at vi kjem til å få fleire heiltidspolitkarar og meir broilerpolitikk i framtida. Det er ikkje lett for ein person med ein «vanleg» jobb å vere med når politikken går heile døgnet, og det er ei av årsakene til at forskingsprosjektet vårt har hatt undertittelen «24-timers-demokratiet», seier Baldersheim.

Aktivist-nettverket Indymedia er opp-tatt av å skape kritisk, subjektiv journalistikk skrevet av «folk selv». Under mottoet «Let us become the media» har de klart å inkludere nye folk.

– Tendensen er at det veres nye folk til Indymedia. Disse står fram og deltar på egne premisser uten å være skolerte. De som ikke mestrer det journalistiske håndverket, får i en viss utstrekning tilbud om opplæring, sier Østerud.

Vanskelig for Attac

Attac Norge har ikke lyktes så godt i sine forsøk på å få «nye deltakere» inn i folden. De har heller ikke vært flinke til å bruke nettet som kommunikasjonskanal i arbeidet sitt.

– Ledende Attac-folk mener Attac har forsømt seg her. Debattforumet ble for eksempel lagt ned etter kort tid. Bevegelsen har et samfunnskritisk perspektiv på verdensøkonomien, det kreves høy kompetanse for å delta, og Attac har ikke klart å gi folk den klare linken til deres eget, hverdagsliv. Oslo Byforum har den fordel at de jobber med lokale saker, men det er et problem at de ikke har hatt så stor gjennomslagskraft, sier Østerud. Ambisjonene om å delta i valg gikk for eksempel ikke så bra.

Attac, derimot, har øvd innflytelse på regjeringens økonomiske politikk, for eksempel i forhold til skatteparadiser og etiske regler for Oljefond-investeringene. Men noen omfattende utvidelse av det sivile samfunnet kan ikke Attac skryte på seg, mener Svein Østerud.

Det privatiserte overvåkingsamfunnet

De private sikkerhetsfirmaene utgjør en mye større del av det såkalte «overvåkingsamfunnet» enn de fleste vet. – Politiet står for en veldig liten del av videoovervåkingen. De private aktørene bare i Oslo har flere tusen overvåkingskameraer, mens politiet bare har seks kameraer rundt Oslo S, forteller Heidi Mork Lomell og Katja Franko Aas.

Av Bjarne Røsjø

De private sikkerhetsfirmaene dominerer altså nesten fullstendig innen overvåkingsbransjen, men bildet blir litt nyansert av at de seks politikameraene rundt Oslo S har en veldig høy teknisk kvalitet. – Mange av de privateide og -drevne kameraene er til sammenlikning ganske dårlige, og de blir ikke brukt aktivt hele tiden. De er som regel koblet til en opptaker på et bakrom, og i beste fall har man fått et dårlig opptak hvis noe har skjedd foran kameraet, forteller Lomell.

Postdoktor Heidi Mork Lomell og førsteamanuensis Katja Franko Aas ved Institutt for kriminologi og retts sosiologi ved Universitetet i Oslo synes det er litt rart at politiets bruk av videoovervåking har fått så mye oppmerksomhet i den offentlige debatten, mens den private overvåkingen er blitt innført i stort omfang og med lite oppmerksomhet. Det er nemlig store forskjeller mellom den private og den offentlige overvåkingen, ikke bare i omfang, men også i bruk.

Heidi Mork Lomell og Katja Franko Aas har funnet store forskjeller mellom politiets og de private sikkerhetsfirmaenes bruk av overvåkingskameraer. (Foto: B. Røsjø)

– De aller fleste overvåkingskameraene i Oslo står på privat grunn og overvåkes av private sikkerhetsfirmaer. Det er ingen grunn til å tro at forholdene er annerledes i de andre større byene våre. I Oslo finnes det for eksempel ca 100 private overvåkingskameraer på Byporten, ca 60 på Oslo City, ca 400 hos NSB på Oslo S, og ca 30 på Aker Brygge. På Oslo Lufthavn Gardermoen finnes det nå 5-600 overvåkingskameraer, forteller Lomell.

Studier av praksis

De to forskerne har nylig avsluttet KIM-prosjektet *Kriminalitetskontroll, risiko og teknologi*, som handlet om å studere forutsetningene for og konsekvensene av at kriminalitetskontrollen i økende grad blir teknologibasert. Katja Franko Aas var prosjektleder og fokuserte på bruken av IKT i grensekontrollen, Heidi Mork Lomell konsentrerte seg om videoovervåking av det offentlige rom, og Helene Oppen Gundhus, i dag førsteamanuensis ved Politihøgskolen, undersøkte hvordan IKT endrer de praktiske og kulturelle aspektene ved politiarbeidet. Gundhus påviste blant annet at den nye teknologien ikke var utelukkende populær innen politiet, fordi den ble assosiert med kontor- og rutinearbeid og ikke ble oppfattet som «ordentlig» politiarbeid.

– Tidligere forskning omkring temaene teknologi og jus har i stor grad handlet om personvern og har til dels hatt et deterministisk teknologisyn. Forskerne har kanskje vært skeptiske eller negative i utgangspunktet, og det er selvfølgelig viktig å være kritisk. Men vi har hatt en litt annen innfallsvinkel og isteden studert hva teknologien brukes til i praksis.

Vi fant nokså store forskjeller mellom hva man tror teknologien brukes til, og hva den faktisk brukes til, sier Lomell.

For eksempel påviste Gundhus at det var ulike oppfatninger internt i politivideler og fra avdeling til avdeling om hvilke teknologier som er viktige og mindre viktige, noe som også slo ut i konflikter mellom ulike grupper og avdelinger. Dette påvirket i høy grad hvordan teknologiene ble brukt. Studiet av praksis avdekket hvordan mer uformelle regler, rutiner og verdier avviker fra de formelle. Gundhus' undersøkelse viste at politiarbeidet fremdeles formes av erfaringsbasert kunnskap hentet fra ordenstjenesten på gata, og at denne kunnskapen i liten grad registreres inn i IKT-systemene.

Bortviser uønskede

Lomell konstaterte blant annet at politiet og de private sikkerhetsfirmaene bruker overvåkingsutstyret til ulike formål. Politiet bruker sine (få) kameraer til tradisjonell kriminalitetskontroll og ser for eksempel etter storselgere av narkotika, mens de private sikkerhetsfirmaene ofte bruker kameraene til å bortvise uønskede personer fra offentlig tilgjengelige områder hvis de er til «sjenanse». Det funnet fikk stor oppmerksomhet i mediene.

– Det var særlig to av de private overvåkingssystemene som ble brukt til å finne og sortere folk som egentlig ikke gjorde noe galt, men som bare var uønsket, forteller Lomell.

De private vekterne har dessuten et mye mer begrenset ansvarsområde enn politiet. – Det er for eksempel private

I Oslo sentrum finnes det flere tusen overvåkingskameraer på privat grunn, som blir operert av private sikkerhetsfirmaer. (Foto: B. Røsjø)

vektene som overvåker og kontrollerer Aker Brygge, og de er naturlig nok bare opptatt av sitt eget territorium og blir fornøyd hvis en uønsket person går til Rådhusplassen isteden. Politiet tenker ikke på den måten, påpeker Lomell.

– Du kan se en liknende utvikling i grensekontrollene på flyplasser. En stor del av grensekontrollen utføres av private flyselskaper, som har et økonomisk ansvar for å kontrollere reisedokumentene våre. Der er det slik at IKT brukes som et styringsverktøy for å utveksle informasjon mellom ulike aktører, og det skjer på et område som tidligere hovedsakelig var statens oppgave. IKT fører også til mer proaktiv grensekontroll, hvor målet er å reagere før risikogrupper når det nasjonale territoriet. Konsekvensen er blant annet at det er veldig vanskelig å anke en avgjørelse for en person som er blitt avvist i grensekontrollen, forteller Aas.

(U)sikkerhetsteknologier

Aas og Lomell er derfor slett ikke sikre på at de nye sikkerhetsteknologiene utelukkende skaper sikkerhet. – Sikkerhet for hvem? Det kan se ut som om teknologiene i alle fall skaper mer usikkerhet for de gruppene som allerede er marginaliserte, for eksempel slitne narkomane på et kjøpesenter, eller personer med arabisk utseende på en flyplass, sier Aas.

– Vi har blant annet påvist at det ofte er de som på forhånd er marginaliserte som får merke overvåkingen, særlig den som blir foretatt av de private aktørene. Vi som er «folk flest» lever godt med dette, og er kanskje glad til. Dermed blir det vanskelig å skape en offentlig debatt om overvåkingen. De marginaliserte gruppene har ikke lett for å slippe til i de offentlige debattene, påpeker Lomell.

Utskiller de urene

Den moderne sikkerhetskontrollen er derfor eksempel på et fenomen som den britiske antropologen Mary Douglas påpekte blant annet i boken *Purity and*

Danger fra 1966. Douglas var opptatt av hvordan ulike samfunn skaper grenser mellom det «rene» og det «urene». – De som jobber i sikkerhetsbransjen snakker ofte om for eksempel «rene» passasjerer i den forstand at de er sikkerhetsklarert, og «skitne» passasjerer som ikke er blitt kontrollert. Den moderne overvåkingen handler i stor grad om å skape offentlige rom som ikke oppfattes som risikofylte, altså hvor det ikke finnes personer som oppfattes som «skitne», forteller de to forskerne.

I desember 2007 gjennomførte Luftfartstilsynet for øvrig en kontroll som viste at det gikk fint å få med seg både kniver og patroner forbi sikkerhetskontrollen på Gardermoen, hvis gjenstandene ble

gjemt litt kreativt i for eksempel en bh eller en hårklemme. Dette skjedde samtidig som mer «vanlige» flypassasjerer måtte legge igjen både hårsjampo og tannkremen.

– Man tror at teknologien skal løse mange problemer og skape et tryggere samfunn, men det viser seg som oftest at det er ikke så enkelt, sier Aas. Disse dilemmaene vil bli diskutert i en kommende bok, *Technologies of InSecurity*, der Aas, Gundhus og Lomell er redaktører.

Prosjektets hjemmeside:
<http://www.jus.uio.no/prosjekter/cctc/>

Tillit blir viktigere i kunnskapsbedrifter

Tekniske kommunikasjonsmidler som videokonferanser og e-post er ikke nok for at en moderne bedrift skal få til et effektivt samarbeid. Tillit er nemlig avgjørende, og tillit oppstår primært når folk møtes ansikt til ansikt.

Av Synnøve Aspelund

– Du må ha tillit hvis du skal våge å lansere egne ideer og tanker. Hvis du ikke stoler på kollegaer og ledere, kan du for eksempel frykte at andre rapper ideen din. En bedrift kan legge til rette med alle mulige tekniske virkemidler – e-post, videokonferanser, sms, prosjektverktøy – men et produktivt samspill avhenger i første rekke av nettverk og relasjoner, sier professor i sosiologi ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) i Trondheim, Per Morten Schiefloe.

Han har vært leder for forskningsprosjektet «I-tema: Identitet og tilhørighet i et mobilt arbeidsliv». En av doktorgradene i prosjektet tar for seg en stor norsk tele/IKT-bedrift som også har omfattende aktiviteter i Danmark, og har sett på betingelser for samarbeid og nyskaping på tvers av organisatoriske, kulturelle og geografiske skiller. Konklusjon? Tillit er avgjørende. Og jo mer kunnskapsintensiv bedriften er, desto viktigere blir de mellom-menneskelige relasjonene.

– Man føler tillit når man er knyttet til et fellesskap, og tillit gir identifikasjon og tilhørighet. Både ledere og enkeltpersoner er viktige for å skape tilliten. Vi har identifisert såkalte «tillitsmeklere» («trust brokers» i internasjonal faglitteratur) som spesielt viktige, altså personer som andre har stor tillit til, som har gode relasjoner til ulike grupper og avdelinger, og som er gode til å håndtere konflikter.

Et paradoks

Mange av dagens bedrifter er preget av turbulens, store omskiftninger og reorganiseringer. Folk flytter oftere på seg. Det brukes også stadig mer såkalt mediert kommunikasjon, som e-post og andre kommunikasjonsteknologier, i stedet for at folk møtes fysisk.

Samtidig blir stadig flere bedrifter avhengige av kunnskap – de blir kunnskapsbedrifter – som er avhengig av kreativitet og innovasjon. Nyskaping skjer i samspill mellom ansatte, noe som er problematisk å få til uten gode sosiale relasjoner. Dette kaller forskerne «tillitsparadokset»:

– Tillit blir stadig viktigere. Samtidig blir det vanskeligere å bygge tillit, fordi bedriftene legger opp til arbeidsformer der folk ikke eksponeres for hverandre daglig. Tillit er knyttet til smalltalk, det uformelle, ikke bare det rent faglige. Fravær av felles arenaer gjør dette til en utfordring, sier Schiefloe.

– Det er stadig mer kreativt arbeid i bedriftene, nye løsninger og kontinuerlig innovasjon er viktig. For å få synergi ut av kompetansen i virksomheten, må folk trekke sammen. Bidrag fra ulike ekspertise må inn. Men hvordan får en til dette hvis folk ikke jobber samlet, ikke kjenner hverandre, og dermed ikke har

opparbeidet den nødvendige tilliten for at ideene skal blomstre? spør sosiologiprofessoren.

Han understreker at jo mer kunnskapsintensiv aktiviteten er, desto større er kravene til gode mellom-menneskelige relasjoner. I mer rutinepreget arbeid er ikke dette like viktig. Uten tillit blir ansatte også mindre lojale og opplever lavere grad av identifikasjon og tilknytning. Et resultat av dette er at det blir en høyere turnover, noe som ikke er lønnsomt i den typen kunnskapsbedrift som vi har sett på, sier Schiefloe.

Mangler bevissthet

Men det er ikke slik at utstrakt bruk av e-post og videokonferanser nødvendigvis undergraver tilliten. Poenget er at denne typen samhandling må suppleres med ansikt-til-ansikt-kommunikasjon. Schiefloe trekker fram et eksempel han så i oljebransjen, der folk på land og til havs samarbeidet via videoskjermer, nærmest uten å tenke på at de ikke var i

Videokonferanser og e-post er ikke nok for å skape effektivt samarbeid, fordi tillit er noe som oppstår når folk møtes ansikt til ansikt. (Foto: Telenor).

– Ledelsen i moderne bedrifter bør være mer opptatt av å bygge tillit, sier sosiologiprofessor Per Morten Schiefloe. (Foto: NTNU Info)

samme rom. De hadde kjent hverandre i årevis og opparbeidet tillit.

– Å skape tillit krever en bevissthet. Hvis kortsiktige økonomiske overveininger er viktigst, og man i tillegg har en overdreven tro på mediert kommunikasjon, kan det bidra til lite gunstige betingelser for tillitsutvikling. Det må være noe i tillegg.

Har moderne bedrifter sett seg blinde på tekniske løsninger, og undervurdert det mellom-menneskelige?

– Ja, åpenbart. Det relasjonelle er viktigere enn mange innser. Det har

vært en økt bevissthet omkring dette i forskningen i de siste tiårene, men slike problemstillinger er sjelden høyt oppe på dagsorden ute i arbeidslivet.

Schiefloe mener mangelen skyldes en begrenset bevissthet, og at bedriftene ikke har terminologi eller styringsredskaper for å ta tak i dette.

– Det gjøres mye dumt. Hvis arbeidsforholdene er for turbulente, er det vanskelig å vedlikeholde eller utvikle nettverk og relasjoner, og det går utover evnen til nyskaping og synergi. Ledelsen bør være mer opptatt av å bygge tillit, men det er fortsatt ikke noe det snakkes så mye om.

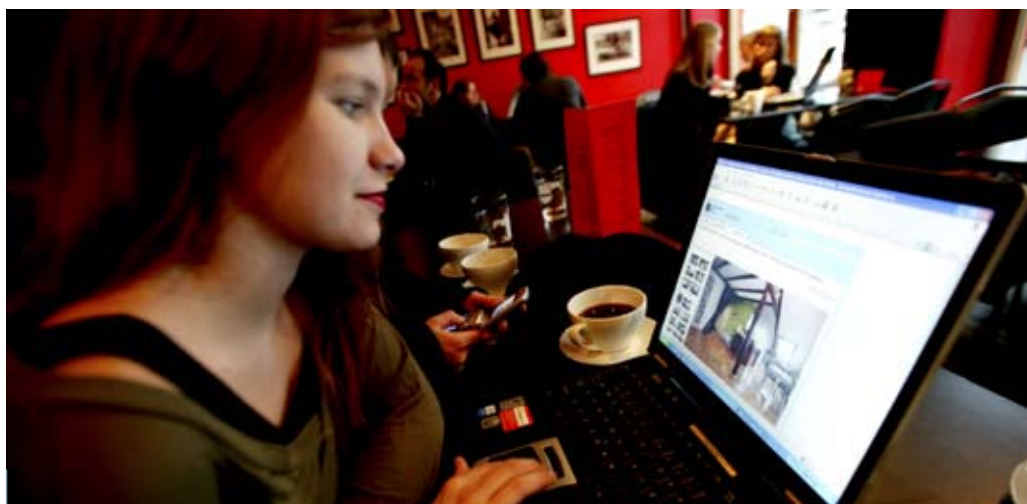
Det kan gå fint å samarbeide utelukkende via videoskjermer, hvis samarbeidspartnerne allerede kjenner hverandre fra før og har utviklet tillit. (Foto: Flickr)

Vennskap blomstrer på internett

Ungdom bruker internett til å opprettholde vennskap, og til å skaffe seg nye venner. Men det holder ikke å bare kommunisere i cyberspace. Å møtes ansikt til ansikt er fortsatt mest verdifullt, ifølge ungdommene selv.

Av Synnøve Aspelund

Samvær på nettet kan blant annet opprettholde vennskap når man ikke har tid til å møtes på «ordentlig». (Foto: Paal Audestad, Samfoto)

Det kommer fram i medievitener Marika Lüders' doktorgrad, som er en del av KIM-prosjektet «Genre i digitale, personlige medier». Hun har intervjuet 20 ungdommer mellom 15 og 19 år, som har det til felles at de er svært aktive på internett – i form av blogging/nettdagbøker, lynmeldinger (som MSN), åpne og lukkede chatterom (IRC) og andre sosiale nettverkstjenester som Facebook.

Lüders har spurt de unge hva nettbruken betyr for dem. Ikke overraskende, setter de stor pris på å kommunisere på nettet. Det oppleves som meningsfullt, og derfor bruker de mye tid på det. Det meningsfulle ligger både på et personlig og et sosialt plan. De får reflektert over sitt eget liv, og hvis de for eksempel har problemer, kan de dele dem med venner og kjente. Kommunikasjonen bekrefter vennskap, men nettbruken er også en måte å få nye venner på. Det er samtalen som står i sentrum, men ikke nødvendigvis dype

og alvorlige temaer. Mye er tøysete og fungerer som «lim» i en relasjon.

– Når de som kommuniserer er gode venner i utgangspunktet, forsterker nettbruken eksisterende bånd. At kommunikasjonen foregår skriftlig, gjør dessuten at mange ser nye sider både ved seg selv og andre. Vennene blir rett og slett kjent på en annen måte, forteller Lüders.

Ny vår for outsiders

Ungdom som ikke er helt fornøyd med de vennene de har, kan bruke nettsamfunn for å bli kjent med andre. Venner trenger ikke lenger begrenses til klassekamerater og naboer man ikke har så mye til felles med.

– Det er blitt mye lettere for en outsider-ungdom å komme i kontakt med andre. Det har jo vært en del fokus på internett-mobbing – det er alvorlig – men nettbruk gir også muligheter for dem som sliter med å finne likesinnede i nærmiljøet, sier forskeren.

En av dem hun intervjuet, en 17 år gammel gutt fra en bygd på Vestlandet, trivdes ikke så godt med ungdomsskolevennene og syntes det var meningsfullt å «snakke» med andre på internett. Da han begynte på videregående fant han klassekompiser som ble gode venner. Chattingen med nettvennene ble min-

dre, mens den økte med de nye vennene fra skolen.

Må møtes i levende live

De som møtes først i nettsamfunn, bruker ofte lang tid før de møtes fysisk. De ønsker å få bekreftet at det er en reell grunn til at de skal møtes. Et av intervjuobjektene er en ung jente som møtte kjæresten sin på nett. De to bodde 1000 kilometer fra hverandre, hun i Oslo og han i Nord-Norge, og brukte et år på nettkontakt før de turde å ringe hverandre. Likevel så de på seg selv som kjærester før de møttes ansikt til ansikt.

– Ungdommene skiller egentlig ikke mellom fysiske møter som det virkelige og internett som noe «ikke-virkelig». Begge deler er virkelig. Men ansikt til ansikt-kontakt bekrefter relasjonen mellom ungdom, og er altså fortsatt det de betegner som mest verdifullt, sier Marika Lüders.

Mange forteller at de tør å vise andre sider ved seg selv når de ikke møtes ansikt til ansikt. Samtalene blir mer flørtete, de beskriver i større grad hva de føler og tenker, og kommunikasjonen gir en annen mulighet for å uttrykke personlige ting.

– Unge har et reflektert forhold til at de vil være interessante for andre, samtidig

– Internett har blant annet gjort det mye lettere for outsider-ungdom å komme i kontakt med andre, forteller medievitener Marika Lüders. (Foto: UiO)

som de vil skape et sannferdig inntrykk, slik at vennskap kan utvikles hvis de møtes i det virkelige liv. Det sosiale er viktigst, og de kan ikke lyve hvis de ønsker seg gode venner, sier Lüders.

Ærlighet kontra personvern

Det er et dilemma mellom det å være synlig på nett og det å ta vare på personvernet. Jo mer du gir av deg selv, desto mer må du anonymiseres.

– De som vil vise hvem de egentlig er, må ha en mer hemmelig identitet enn andre. De gir for eksempel ikke etternavnet sitt. Kanskje fornavn og en e-postadresse, men ikke telefonnummer.

En av jentene i Lüders' undersøkelse er aktiv på tre nettsted. I Underskog bruker hun både fornavn og etternavn, i nettdagboken sin har hun bare fornavn, mens i en engelsk nettdagbok bruker hun pseudonym. Dermed kan hun «leke» med ulike versjoner av seg selv.

– Det er kreativt å være på nett, noe ungdommene jeg har snakket med beskriver som en viktig verdi. De har ikke nødvendigvis mye kunnskap på forhånd, men opparbeider en viss kompetanse etter hvert. En del bruker tid på å bli kjent med sjangerformatet, og visste kanskje ikke hva de skulle skrive til å begynne med.

Lüders tror at kommunikasjon i form av tekst, bilder og video er så meningsfullt for så mange at det vil utvikles videre, selv om det aldri vil erstatte det å møtes i levende live.

– Samvær på nettet opprettholder vennskap når man ikke har tid til å møtes på «ordentlig». Og selv om nye kommunikasjonsformer ikke betyr at ungdom får mange flere nære venner, gir det stor mulighet til å velge vennene sine – og bytte dem ut.

Marika Lüders' doktorgrad ble avlagt ved Institutt for medier og kommunikasjon ved Universitetet i Oslo. I dag er hun forsker ved Sintef IKT.

Mer bilbruk i familier som ringer mye

For å få hverdagen til å henge i hop i travle familier, er mobiltelefon og bil nærmest uunnværlig. Og jo mer det ringes, desto oftere tas bilen i bruk.

«Kom og hent meg» er blant de vanligste sms-meldingene som poden sender til foreldrene. En mye brukt melding i motsatt retning er «Hvor er du?». Mobiltelefonen er blitt en sentral hverdags-teknologi i de fleste familier i Norge.

Med sms-er og korte telefonsamtaler har mange familier hyppigere kontakt i løpet av dagen enn de hadde tidligere, og det planlegges mindre. Moderne familier lever mer «ad hoc», det er lett å få tak i hverandre og ta ting på sparket. En konsekvens av mindre langsiktig planlegging er at bilbruken blir høyere. Dette er blant resultatene i prosjektet

«Fysisk og virtuell mobilitet i moderne familieliv».

– Undersøkelsene våre viser at de som bruker bilen mye også har en høy bruk av mobiltelefon, både i form av samtaler og sms. Mobiltelefonen er med på å begrense behovet for å planlegge de daglige aktivitetene, noe som kan være med på å generere flere reiser, sier prosjektleder Randi Hjorthol ved Transportøkonomisk institutt.

Hun understreker at selv om det kjøres mer, kan mobiltelefonen også effektivisere bilbruken, fordi en kjøp telefonsamtale kan endre reisemål eller reiserute underveis.

– Med mobiltelefonen ringer du til et individ, ikke til et lokale. Du kan nå folk uansett hvor de er. Konsekvensen av dette er at livet kan koordineres på en helt annen måte enn tidligere. Alt er mer fleksibelt og flytende, sier Telenorforskeren Richard Ling, som har vært med på prosjektet.

«Skilsmissemobilen»

95 prosent av barnefamilieene har minst én bil. Så å si alle foreldre, og svært mange barn, har mobiltelefon. Det er en tendens til at små barn av skilte foreldre får mobil tidligere enn andre barn. Blant ti-åringene har 85 prosent av skilsmissebarna mobil, mens tallet for «ikke-skilsmissebarna» på ti år er 68 prosent. Den såkalte «samlivsbruddmobilen» gjør kommunikasjonen enklere i familier der foreldrene ikke snakker så bra sammen, og den gjør at begge voksne kan ha kontakt med barna når de ikke lenger ses daglig.

Mange familier mener at bilen er helt nødvendig for å få hverdagen til å gå rundt. Selv om mobiltelefonen også er viktig, er den ikke like avgjørende som bilen – mobilen blir viktig som et hjelpemiddel i de daglige, praktiske gjøremålene og for å holde kontakten med barna. Men både mobil og bil er blitt en del av dagliglivet til de fleste barnefamilier, uten at det er snakk om at det ene kan erstatte det andre.

«Kom og hent meg» og «Hvor er du» er de vanligste SMS-meldingene mellom foreldre og barn. (Foto: SXC)

Internett setter journalistisk kvalitet på prøve

Med digitaliseringen av mediene har journalistens hverdag endret seg. Tidspress og løpende oppdateringer i «alle kanaler» truer kvaliteten. Selv om internett gir tilgang på flere kilder, har det ikke ført til bredere kildebruk.

Av Synnøve Aspelund

– Det er en fare for mer samlebands-journalistikk. Tiden er så knapp og oppdateringene så kjappe at journalistens mulighet til å sjekke kildene blir stadig mindre, sier Rune Ottosen, professor i journalistikk ved Høgskolen i Oslo.

Han har ledet KIM-prosjektet «Den digitale journalistikkens standarder», som har sett på hva den teknologiske revolusjonen gjør med journalistikken. Den raske framveksten av nettaviser har skapt en tøff konkurranse om å være først ute med nyheter. De flermediale

redaksjonene, der journalistene må beherske flere medier (tekst, video, radio), stiller dessuten journalistene overfor nye utfordringer. Det går på bekostning av kildebruk og kvalitet, mener forskerne.

Klikket som tilbakemelding

– Med «klikket som tilbakemelding» er vi inne på et farlig spor. Når journalister følger med på hvor mange klikk de får på sine saker, kan de lett bli fristet til for eksempel å lage overfladiske sex- og

De flermediale redaksjonene, der journalistene må beherske flere medier, stiller journalistene overfor nye utfordringer. (Foto: SXC)

kjendis-saker som gir dem flere treff, sier Ottosen.

Han understreker samtidig at norske journalister er opptatt av grundig og undersøkende journalistikk, noe som blant annet viser seg i den enorme interessen for det årlige SKUP-seminaret (Stiftelsen for en Kritisk og Undersøkende Presse). Men dagens medievirkelighet kan gjøre at rammene for denne typen journalistikk forringes:

– Det er knyttet prestisje til å drive undersøkende journalistikk, men til det kreves tid og ressurser som ikke finnes i en hektisk nettarbeidshverdag.

Snever kildebruk

Den digitale utviklingen har revolusjonert mulighetene for nyhetssanking, spesielt innenfor utenriksjournalistikken. Kildene er blitt flere og lettere tilgjengelige. Mye av det en utenriksmedarbeider tidligere måtte reise ut i verden for å finne, kan med få tastetrykk hentes fra nettet.

– Et paradoks ved globaliseringen er at utenriksjournalister reiser mindre. Redaktører prioriterer ikke reportasjereiser når så mye av informasjonen til sakene finnes på pc-en her hjemme, sier Ottosen.

Snever kildebruk

Men benytter norske utenriksjournalister seg av det store kildetilfanget som finnes på nettet? Svaret er langt på vei «nei», ifølge undersøkelser foretatt av journalist og medieforsker Bibiana Dahle Piene som en del av KIM-prosjektet. Journalistene tyr til de store, tradisjonelle nyhetsformidlerne som Reuters, AP, BBC, CNN og New York Times. Det

finnes unntak, som bruken av enkelte minoritetsgrupper i Sør, men tendensen er en sterk konsentrasjon av kilder, sier Ottosen, som er overrasket over hvor snever kildebruken er.

– En av de viktigste grunnene til at (utenriks)journalister velger de «trygge» mainstream nettstedene, er at kildekritikken på internett er lite utviklet. Derfor er det vanskelig å vite hvem man kan stole på, sier Piene.

Rune Ottosen mener likevel at norske journalister ikke er flinke nok til å se hvilke muligheter som ligger i databaser, originalstoff og «andre stemmer» på nettet:

– Her er det et uutnyttet potensial. Tidspress, og spørsmål knyttet til kommersialisering og nedbemanning, bidrar til den snevre kildebruken. Men det er nok også mye vanetenking blant journalister. Kanskje vil en ny generasjon journalister tenke annerledes?

En viss buffer

Det spesielle med digitaliseringen av mediene i Norge er at den stort sett har skjedd innenfor etablerte mediekonsern. VG og Dagbladet var for eksempel først ute med å opprette egne nettsamfunn. Fordelen med dette er at det allerede eksisterer kjøregler, som redaktørplakaten, som fungerer som en buffer mot den verste kommersialiseringen og forsøplingen, mener Ottosen.

– Rammene for nettjournalistikken er tryggere i Norge enn andre land. Når det skjer overtramp, får vi en debatt, sier han, og nevner som eksempel saken der Agderpostens nettutgave ble felt

Norske journalister er ikke flinke nok til å se hvilke muligheter som ligger i databaser, originalstoff og «andre stemmer» på nettet, mener professor Rune Ottosen. (Foto: UiO)

av Pressens faglige utvalg (PFU) for seksjikanene mot Stig Inge Bjørnebye.

I alle retninger

Men til tross for en viss standard, er det stor forskjell blant ulike medier når det gjelder nettsatsingen.

– Hvilke ideer redaktører og eiere har med nettutgavene sine, spriker i alle retninger – det finnes ingen enhetlig politikk. Ikke minst er nettpraksisen svært ulik blant lokalavisene: Noen lokalaviser tenker at nettutgaven skal rekruttere unge lesere som ikke gidder lese den vanlige avisen. Andre lokalaviser ser på nettet som reklame for papiravisen, og lar nettet være en kopi av papirutgaven. De store nettavisene, derimot, prioriterer nyheter og lar ikke papirutgaven få de eksklusive nyhetene.

– Noen tar i bruk videoer, lenker og lignende for å fylle ut nettversjonen, mens andre altså har klare skiller mellom nettredaksjon og papirredaksjon. Vi har knapt sett begynnelsen på nettjournalistikken, og forskjellene vil nok bli store framover, sier journalistprofessoren.

I løpet av våren 2008 utgir Ottosen og medieforskeren Arne Krumsvik ved Høgskolen i Oslo antologien «Journalistikk i en digital hverdag» som sammenfatter de viktigste funnene fra prosjektet.

Telemedisin kan true legenes makt

Med innføringen av elektronisk pasientjournal har sykepleiere fått mer de skulle ha sagt.

– Det skjer noe i det etablerte maktforholdet mellom lege og sykepleier når begge skal skrive i det samme systemet, sier prosjektleder Aud Obstfelder ved Nasjonalt senter for telemedisin (NST) i Tromsø.

Av Synnøve Aspelund

Tidligere skrev leger og sykepleiere hver sin pasientjournal. Sykepleiernes håndskrevne dokumenter lå i en perm på vaktrommet, mens legenes notater var på legens kontor. Sykepleierne formidlet viktig informasjon, som for eksempel blodprøveresultater, muntlig til legen. Men etter at elektronisk pasientjournal (DIPS) ble innført, er all pasientinformasjon samlet i en og samme «data-mappe», og leger og sykepleiere skriver fortløpende i den samme journalen.

Maktforholdene endres

– Sykepleierne er blitt veldig gode DIPS-brukere, og bruker dette i det daglige arbeidet. De er mer i forkant enn før, og henter for eksempel ut prøvesvar før de går på visitttrunden til pasientene. Vi ser at leger som er vant til å spørre sykepleiere om informasjon, nå blir møtt med svar som «dette kan du finne ut av selv, du har like mye tilgang til denne informasjonen som jeg», forteller Obstfelder.

Hun tror dette er med på å endre maktforholdene som eksisterer mellom de to helseprofesjonene. Legens makt blir utfordret, og sykepleierne kan oppleve at de har sterkere kontroll og innflytelse. Samtidig ser sykepleierne at ikke alt de selv gjør er bra nok - det som før ble

liggende på vaktrommet, utenfor legens rekkevidde, blir nå å lese på en skjerm. Dermed skjerpes kravene til hva som skrives og hvordan.

Ny type kompetanse

Obstfelder leder prosjektet «Konvergerende medier i helsevesenet» som har satt bruken av telemedisin under lupen. Forskere har sett på fire ulike teknologier: Elektronisk pasientjournal, elektronisk timebestilling, elektronisk sår-poliklinikk og telemedisinsk svangerskapsbehandling. Forskningen dreier seg blant annet om hvordan innføringen av ny teknologi påvirker de sosiale relasjonene i helsevesenet.

– Helseinstitusjoner som investerer i ny IT-teknologi får en ny kompetanse som kan konkurrere med den kliniske kompetansen. I en del tilfeller utfordrer denne IT-kunnskapen legens kompetanse, status og posisjon. For eksempel hender det at legene vil ha spesialtilpassede løsninger, men må gi seg mot IT-folkenes argumenter om store, standardiserte og sikre systemer, sier Obstfelder.

Elektronisk poliklinikk

Et av de nyskapende tilbudene rundt om i Norge, er elektronisk sår-poliklinikk. Dette kan for eksempel brukes når en sykepleier på et sykehjem er usikker på behandlingen av et sår på en eldre beboer. I stedet for at den eldre må fraktes til sykehus, tar sykepleieren et bilde av såret og sender det på epost til sykehuset. Der kan legen vurdere bildet og gi råd om behandlingen.

Prosjektleder
Aud Obstfelder ved
Nasjonalt senter for
telemedisin (NST) i
Tromsø. (Foto: Privat)

– Sårbehandling er komplisert, med mye klinisk skjønn, og det kan være tungt å stå med dette ansvaret alene. Her er telemedisin en løsning, sier Obstfelder.

Mangler tillit

Men likevel viser det seg at få benytter seg av dette systemet. – Årsaken tror jeg ligger i mangel på tillit mellom to ulike profesjonskulturer: I dette eksempelet primær- og spesialistlege på sykehjemmet og sykehuset. Primærlege kan for eksempel streve med å sette de rette ordene på hva hun ser og hva som er problemet med såret, og dermed ikke føle seg faglig kompetent overfor spesialistlegen. Det må opparbeides mer tillit mellom spesialisten på sykehuset og distriktssykepleieren for at dette skal fungere, sier prosjektlederen.

Kari Dyb, sosiolog og doktorgradsstipendiat. (Foto: Privat)

En annen form for telemedisin – elektronisk timebestilling – er heller ikke mye brukt, selv om den har vist seg å gi en god effekt når den faktisk brukes. Dette dreier seg om bestilling av timer hos spesialist og gjøres når pasienten er hos allmennlegen. Den positive effekten er at pasienter oftere møter opp på spesialisttiden når den er bestilt i samarbeid med legen foran dataskjermen.

Ultralyd og CTG via bredbånd

Telemedisin er testet ut også på en fødestue på en øy i Nord-Norge. Hvis jordmoren finner avvik under ultralydundersøkelsen, kan spesialister på det nærmeste større sykehuset følge med på bildene av fosteret og vurdere hva som bør gjøres. Også under selve fødselen kan CTG-registreringer (av barnets hjertefrekvens med mer) sendes via cyberspace til sykehuset på fastlandet.

– De fleste jeg intervjuet syntes dette er en god idé, noe som kan gi en ekstra trygghet. Jordmødrene er ofte alene på jobb, og det kan være greit å være to hvis det for eksempel skal avgjøres om en fødende skal sendes i ambulansefly til et større sykehus når det er snøstorm, sier Kari Dyb, sosiolog og doktorgradsstipendiat som har studert «Født med bredbånd»-prosjektet nærmere.

Men tross positive holdninger, varierer bruken av telemedisin på fødestua.

Redde for teknologiavhengighet

– Noen jordmødre sa de var redde for å bli for avhengige av teknologi generelt, at det skulle gå på bekostning av det å være nær og tilstede. Men en viktigere forklaring på manglende bruk av bredbåndsteknologien, er de lokale nettverkene – når noe skjer synes de det er vel så trygt å kontakte en lokal kollega. Jordmødrene er dyktige fagfolk som stoler på egen kompetanse, og kan være skeptiske til hjelp fra tilfeldige og kanskje nyutdannede, gynekologer over bredbånd. I forhold til tolkning av ultralyd mener jordmødrene at ekspertisen ligger i Trondheim, ved Nasjonalt senter for fostermedisin. De vil derfor heller sende gravide kvinner med behov for oppfølging fysisk med fly til Trondheim enn bilder via bredbånd til nærmeste større sykehus, forklarer Kari Dyb.

Sårveiledning via epost og internett er et jordnært eksempel på telemedisin, som i mange tilfeller kan endre maktforholdene mellom profesjonene i helsevesenet. (Foto: NST)

IKT-bransjen er blitt mer familievennlig?

Den «grådige» arbeidskulturen i IKT-bedrifter er i ferd med å bli en myte. Jobbing døgnet rundt foran pc-en ser ut til å være byttet ut med henting i barnehagen og mer normale hverdagsrutiner. Det er rett og slett blitt enklere for de ansatte å kombinere jobb og familieliv.

Av Synnøve Aspelund

Både blant folk flest og i forskningen har forestillingen om det grenseløse arbeidslivet i IKT-bedrifter stått sterkt. Datanerden som blir sittende og programmere utover natta, mens han sluker i seg take-away-pizza og slurper cola. Bedrifter der ingen ansatte skal ha mer enn tjue skritt til nærmeste kaffemaskin for å få jobbet effektivt. En livsstil der jobb, hobby og privatliv smelter sammen...

tverrfaglige kulturstudier på NTNU, sett nærmere på hvordan det står til med arbeidsvilkårene i dagens IKT-bedrifter.

– Vi har funnet ut at det er mye mer fleksibelt og åpent for forhandlinger i norske IKT-bedrifter enn vi trodde. Ledelsen er veldig bevisst på at folk ikke skal brenne seg ut, og de gir gjerne ansatte beskjed om å ikke jobbe overtid. Mye tyder på at næringslivet generelt er mer opptatt av å være familievennlig i dag enn tidligere, noe som også har fått gjennomslag i IKT-bransjen, sier Vivian Lagesen.

Det er kanskje blitt enklere for de ansatte i IKT-bransjen å kombinere jobb og familieliv, viser en ny undersøkelse. (Foto: Roger Hardy, Samfoto)

I prosjektet «Likestilling i informasjonssamfunnet?» har forskerne Nora Levold og Vivian Lagesen, ved Institutt for

I Malaysia hersker forestillingen om at programmering er spesielt egnet for kvinner, forteller Vivian Lagesen. (Foto: NTNU Info/Arne Asphjell).

– Vi satte spørsmålstegn ved forestillingen om at arbeidstakere IT-bransjen bare er «ofre». Og fant altså at den ikke stemmer, i alle fall ikke entydig, sier hun.

Best i klassen

Forskeren betegner en del IKT-bedrifter som pionerer i arbeidslivet, blant annet fordi de ofte er eid av de ansatte og har en flat, lite hierarkisk struktur. Et eksempel på det er Trondheimsbedriften Kantega, som nettopp har mottatt Norske Kvinners Sanitetsforenings pris som den mest familievennlige bedriften her i landet.

– Flere ansatte herfra har fortalt i avisintervjuer at «normalstandarden» i bedriften er blitt at fedre tar flere måneders fødselspermisjon, noe bedriften både legger opp til og medfinansierer, forteller Levold.

Også et stort og multinasjonalt selskap som Microsoft har tidligere blitt kåret til årets mest familievennlige bedrift.

– Dette er jo stikk i strid med det som har vært rådende forskning om IKT-bedrifter som «24-timers»- arbeidsplasser, sier Lagesen.

I intervjuer med ansatte i ulike norske IT-bedrifter fikk forskerne høre at mange mener de jobber mindre enn før. Men det er ikke mange år siden situasjonen var ganske annerledes.

– Dette er en ung bransje, og mange har jobbet mer «grenseløst». Men folk blir jo eldre, får barn og kommer i en annen livsfase. Dermed endres både ledelsens og de ansattes syn på relevante krav og

behov knyttet til arbeidssituasjonen, sier Lagesen og Levold.

Likestilte

Endringene i retning av mer «normale» arbeidsdager gjelder både for kvinnelige og mannlige ansatte i de norske bedriftene prosjektet undersøkte. Krav til fedres deltakelse hjemme, og tidsklemme-debatten, har antakelig også satt sitt preg på IKT-bedriftene. Forskningen viser ingen klare tegn til at det er vanskeligere for kvinner enn menn å forhandle seg fram til gode «jobb/hjem-ordninger».

Interessant er det likevel at de kvinnelige IKT-ansatte som har mannen sin innenfor samme bransje, er de som er mest fornøyde med balansegangen mellom jobb og privatliv i den norske delen av denne studien.

Men prosjektet har ikke bare hatt fokus på Norge. Også IKT-ansatte i Malaysia og Silicon Valley er intervjuet. Selv om arbeidsforholdene varierer mellom landene, er kvinnene jevnt over fornøyde med å jobbe som dataprofesjonelle.

– De fleste vi snakket med syntes det fungerte godt å kombinere jobb og familieliv. I Silicon Valley slutter riktignok mange kvinner i jobb når de får barn,

blant annet fordi skolen krever mye oppfølging fra foreldrene. Jobbskiftene i Silicon Valley er hyppigere, og mange småbarnsmødre velger for eksempel å gå over til en annen IKT-bedrift som ikke er i en oppfartsfase, men som er mer etablert enn den de var i. Andre velger å bli i krevende stillinger, slik som en alenemor med to barn som jobbet i Google. Hun syntes det fungerte bra, fordi jobben var så fleksibel, sier Lagesen.

Kvinneyrke i Malaysia

I Malaysia er det mange kvinner i IT-bransjen, også på ledelsesnivået. Mens programmeringsjobbene ofte ses på som «maskuline» i Vesten, er ikke det i tilfelle i Malaysia. Her hersker forestillingen om at programmering er spesielt egnet for kvinner – fordi det krever tålmodighet og kvalitetsbevissthet, og fordi det er innendørsarbeid som gjør at kvinnene ikke blir eksponert for sol og menns blikk.

Dataene fra Malaysia og USA er fortsatt under bearbeiding, og forskerne tror det kan ligge flere interessante, nasjonale forskjeller her. En helhetlig presentasjon av prosjektet blir publisert i en egen bokutgivelse i løpet av 2008.

– Det finnes IKT-bedrifter som både legger opp til og medfinansierer fedrenes fødselspermisjon, forteller Nora Levold. (Foto: NTNU Info).

Fra begeistring og pessimisme til realisme

– Jeg tror vi har bidratt til å bringe mer realisme inn i debattene omkring teknologi og samfunnsutvikling, sier professor og KIM-programstyreleder Martin Eide.

Av Bjarne Røsjø

– Det var på tide å bringe mer realisme inn i teknologidebatten, mener professor Martin Eide. (Foto: Peter Larsen)

Hvis du lyttet til de største teknologi-optimistene på slutten av 1900-tallet, skulle demokratiet bli mer demokratisk, journalistikken skulle bli bedre, elektronisk læring skulle gjøre hele folket smartere, økende bruk av hjemmekontorer og videokonferanser skulle redusere transportbehovene, og så videre. Men hvis du isteden lyttet til enkelte samfunnsforskere og humanister, kom det isteden til å bli ganske ille. Ingen av dem hadde rett.

– Forskningsprogrammet Kommunikasjon, IKT og medier (KIM) har bidratt til å bringe mer realisme inn i debatten, sier programstyrelederen professor Martin Eide ved Universitetet i Bergens Institutt for informasjons- og medievitenskap. Flere av prosjektene har vist at det ikke gikk fullt så fælt som pessimistene fryktet, og det gikk heller ikke så godt som de mest hodeløse teknologi-optimistene spådde. KIM-programmet har dokumentert hvordan det faktisk gikk på mange områder.

Teknologi er mer enn teknologi

– Det har vært et hovedpoeng i programmet at ny teknologi fører til samfunnsmessige endringer, og at endringsprosessene ikke kan forstås utelukkende som et teknologisk fenomen. KIM ga samfunnsforskere og humanister anledning til å undersøke de samfunnsmessige endringene som har foregått og fortsatt foregår, sier Eide.

– Men på dette området kommer vi aldri frem til et fasitsvar vi kan sette to streker under, for endringene pågår fortsatt i stort tempo. Derfor er det viktig at samfunnsforskerne og humanistene fortsatt skal få en anledning til å bidra på dette feltet. Teknologiutviklingen er for viktig til å bli overlatt til teknologene, understreker Eide.

Fortsatt mye «hype»

KIM-forskningen har blant annet vist hvordan vårt hverdagsliv og rollene til en rekke yrkesgrupper, som f.eks. journalister og politikere, er blitt endret i det akselererende informasjons- og nettverkssamfunnet. – På dette området er det fortsatt mye «hype» ute og går. Det finnes for eksempel de som hevder at den profesjonelle journalisten og redaktøren snart har utspilt sin rolle, og at hver enkelt kan bli sin egen journalist. Det tror ikke jeg noe på, for det vil også i fremtiden bli stort behov for kompetent journalistikk både på nett og papir. Samtidig ser vi at kvalitetsjournalistikken er under press, og det er et paradoks at mange avisfolk tilsynelatende er fornøyd med at papiravisenes opplagsnedgang blir kompensert av

flere besøkende på nettet. Da ser de bort i fra at for eksempel Dagbladets lesere på nett får noe helt annet det som tilbys i papiravisen, påpeker Eide.

Konvergens eller sammensmeltingen på mediefeltet representerer for øvrig en kulturell forandring. – Nye medier utfordrer vår måte å forstå kommunikasjon på, og gamle begreper får nytt innhold. Det er viktig å få grep om en utvikling fra massemedier til personlige medier, fra enkeltmedier til konvergerende mediemiljøer. Det dreier seg om skaping av og omgang med nye typer av tekster og uttrykk, understreker professor Eide.

Nettverkssamfunnet

– Det er ikke for ingenting at det snakkes om nettverkssamfunnet, og om hvordan nettverk gjennom globalisering og bruk av informasjonsteknologi gjør avstander langt mindre relevante enn før. Det er ikke for ingenting at det snakkes om at nettverkene endrer vår forståelse av verden, at de endrer samfunnet og at de endrer økonomien. Fremstående teoretikere snakker ikke lenger så mye om «Nasjonenes rikdom», som de snakker om «Nettverkens rikdom», tilføyer Eide.

End. Ctrl-
End New 3

Prosjektoversikt

Forskningsprosjekter

Deltakelse og spill i konvergerende medier

Prosjektleder: Espen Ytreberg, Trine Syvertsen, Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo (UiO)
Prosjekttittel: Participation and play in converging media: Institutional perspectives and text-user relations

Den digitale journalistikkens standarder

Prosjektleder: Rune Ottosen, Høgskolen i Oslo
Prosjekttittel: Den digitale journalistikkens standarder - nye brukermønstre og utfordringer for journalistrollen?

Digital Eye: Realisme og konvergens

Prosjektleder: Bjørn Sørenssen, HF-NTNU, Institutt for kunst- og medievitenskap
Prosjekttittel: Digital Eye: Documentary and Realism in the Age of Audiovisual Convergence. New Modes of Articulation and Social Participation

Fri programvare, kunnskapsallmenninger og kontroll

Prosjektleder: Tian Sørhaug, Senter for teknologi, innovasjon og kultur (TIK), UiO
Prosjekttittel: Charisma & Code: The Political Economy of Free/Open Software (Kodenes fleksibilitet: Internett forstått gjennom et studie av fri programvare)

Fysisk og virtuell mobilitet i moderne familieliv

Prosjektleder: Forskningsleder Randi Hjorthol, Transportøkonomisk institutt
Prosjekttittel: Physical and virtual mobility in the modern society. A study of the interplay between ICT and travel in the organisation of everyday life in urban areas

Genre i digitale, personlige medier

Prosjektleder: Terje Rasmussen, Institutt for medier og kommunikasjon, UiO
 Prosjekttittel: Internett i endring III.
 Digital genreutvikling – smalbåndskommunikasjon mot en bredbåndsverden

I-tema: Identitet og arbeidsmåter i mobilt arbeidsliv

Prosjektleder: Professor Per Morten Schiefloe, Studio Apertura, NTNU
 Samfunnsforskning AS
 Prosjekttittel: Identitet, tilhørighet og organisasjonsmessige løsninger i et mobilt arbeidsliv

IKT og lokaldemokratiet

Prosjektleder: Professor Eli Skogerbø, Inst. for medier og kommunikasjon, UiO
 Prosjekttittel: IKT og lokaldemokratiet

IKTs betydning for makt og demokrati

Prosjektleder: Harald Baldersheim, Institutt for samfunnsforskning, UiO
 Prosjekttittel: Makten på nettet, makten i nettet: Informasjonsregimer i 24-timersdemokratiet

IKTs utfordringer for demokrati og kontroll

Prosjektleder: Tommy Tranvik, Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier, UNIFOB
 Prosjekttittel: IKT: Utfordringer for demokratisk styring og kontroll?

Internettets historie i Norge

Prosjektleder: Øyvind Thomassen, Institutt for tverrfaglige kulturstudier, NTNU
 Prosjekttittel: Internett si historie i Noreg

Konkurrans- og mediepolitiske utfordringer ved konvergens

Prosjektleder: Hans Jarle Kind, Samfunns- og næringslivsforskning AS
 Prosjekttittel: Konvergens mellom IT, medier og telekommunikasjon. Konkurrans- og mediepolitiske utfordringer

Konvergens og kontroll

Prosjektleder: Ole Hanseth, Institutt for informatikk, UiO
 Prosjekttittel: Convergence, Control, and Communications (C3)

Konvergerende medier i helsevesenet

Prosjektleder: Aud Obstfelder, Nasjonalt Senter for telemedisin. Universitets-sykehuset i Nord-Norge
 Prosjekttittel: Space, Power and Communication: The dynamics of convergent ICT in the Norwegian Health Care System

Kriminalitetskontroll, risiko og teknologi

Prosjektleder: Katja Franko Aas, Institutt for kriminologi og rettssosiologi, UiO
 Prosjekttittel: Crime control, risk and technological culture

Likestilling i informasjonssamfunnet?

Prosjektleder: Nora Levold, HF-NTNU, Institutt for tverrfaglige kulturstudier
 Prosjekttittel: Likestilling i informasjonssamfunnet? En komparativ studie av kjønn og yrkeskultur i IKT-bransjen

Literacy og konvergerende medier

Prosjektleder: Svein Østerud, Pedagogisk forskningsinstitutt, UiO
 Prosjekttittel: Literacy og konvergerende medier – nye former for semiotisk mediert samhandling

Medie-estetikk: Hva betyr mediet i nyere kunst- og medieuttrykk?

Prosjektleder: Førsteamanuensis Liv Hausken, Institutt for medier og kommunikasjon, UiO
 Prosjekttittel: MedieEstetikk – materialitet, praksis og erfaring

Nye medier: Kulturteknikker og kommunikatív handling

Prosjektleder: Barbara Gentikow, UNIFOB, Aksis InterMedia
 Prosjekttittel: Nye medier som kulturteknikker og som fora for kommunikatív handling. Empiriske studier og byggestener til en teori

Pandoras I-pod: Musikk og moral i informasjonssamfunnet

Prosjektleder: Knut Holtan Sørensen, HF-NTNU, Institutt for tverrfaglige kulturstudier/ Institutt for kunst og medievitenskap
 Prosjekttittel: Pandoras I-pod: Musikk og moral i informasjonssamfunnet

Social mobility through ICT?

Prosjektleder: Forsker Geir Moshuus, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA)
 Prosjekttittel: Social mobility through ICT? Youth with immigrant backgrounds and media use

Støtte til forprosjekter

Fagmiljø innen design og brukermedvirkning (Multimo)

Prosjektleder: Professor Andrew David Morrison, InterMedia, UiO
 Prosjekttittel: MULTIMO: Researching multimodal discourses

Teknologi, estetikk, kommunikasjon og kultur (TEKK)

Prosjektleder: Knut Holtan Sørensen, HF-NTNU, Institutt for tverrfaglige kulturstudier
 Prosjekttittel: Teknologi, estetikk, kommunikasjon og kultur (TEKK)

Konferansestøtte

Mobil kommunikasjon: Konferanse og bok

Prosjektleder: Seniorforsker Richard Ling, Telenor FoU
 Prosjekttittel: Front stage/back stage: Mobile communication conference and book

Bokprosjekter

Samarbeid i nettverks-organisasjoner

Prosjektleder: Per Morten Schiefloe, Studio Apertura, NTNU

Digitale dilemmaer

Prosjektleder: Eli Skogerbø, Institutt for medier og kommunikasjon, UiO,

Medier og demokrati

Prosjektleder: Barbara Gentikow, InterMedia, UiB

Kommunikasjonssamfunnet

Prosjektleder: Nora Levold, Institutt for tverrfaglige kulturstudier, NTNU.

Web-basert formidling

WIKI-D er et nettsted utviklet av InterMedia, Universitetet i Oslo, for formidling av forskningsresultater fra KIM-programmet. Nettstedet er designet for formidling av forskningsresultater på tvers av de ulike KIM-prosjektene. WIKI-D er en skrivbar web laget i wiki-plattformen Confluence og i Flash. WIKI-D er også designet for å forskningsmessig undersøke digital forskningsretorikk. Nettstedet er todelt, i en lineær skrivbar del og en relasjonell del som viser resultatene på tvers av prosjekter. Prosjektet er ledet av Andrew Morrison.

Se <http://www.intermedia.uio.no/display/wikid/Mode>

Programstyrets medlemmer

Professor Martin Eide (leder)
Institutt for informasjon og medievitenskap, Universitetet i Bergen

Forskningsjef Kristin Braa
Telenor Research & Innovation

Professor Kirsten Drotner
Institutt for litteratur, kultur og medier, Syddansk Universitet

Professor Ann Rudinow Sætnan
Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU

Seniorrådgiver Hans Einar Nerhus
Samferdselsdepartementet

Seniorrådgiver Anne-Lena Straumdal
Fornyings- og administrasjonsdepartementet

Avdelingsdirektør Nina Økland
Kultur- og kirkedepartementet

Om publikasjonen

Dette er en sluttrapport fra grunnforskningsprogrammet Kommunikasjon, IKT og medier (KIM) i Norges forskningsråd. Rapporten presenterer resultater fra et utvalg av prosjektene i KIM. Programmet har hatt varighet 2003-2007 og det totale budsjettet var på 102,5 MNOK, finansiert med midler fra Samferdselsdepartementet, Kulturdepartementet, Nærings- og handelsdepartementet og Kultur- og kirke departementet.

Programmet har finansiert 21 forskningsprosjekter

Publikasjonen kan bestilles på
www.forskningsradet.no/publikasjoner

Norges forskningsråd
Stensberggata 26
Postboks 2700 St. Hanshaugen
N0-0131 Oslo

Telefon: +47 22 03 70 00
Telefaks: +47 22 03 70 01
post@forskningsradet.no
www.forskningsradet.no

Utgiver:
© Norges forskningsråd
Kommunikasjon, IKT og medier - KIM
www.forskningsradet.no/kim
www.intermedia.uio.no/display/wikid/Mode

April 2008
ISBN 978-82-12-02528-8 (trykk)
ISBN 978-82-12-02529-5 (pdf)

Opplag: 500
Tekst: Bjarne Røsjø Media
Design: Melkeveien designkontor AS
Trykk: O7 Gruppen AS
Foto forsidebilde: Photodisc